

**MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA INNOVATSION PEDAGOGIK
TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH****F.B.Umarova****O'zbekiston – Finlandiya pedagogika instituti o'qituvchisi****L.Sanayeva****Maktabgacha ta'lim yo'nalishi talabasi****<https://doi.org/10.5281/zenodo.15234924>****ANNOTATSIYA**

Ushbu maqolada maktabgacha ta'lim tashkilotlarida innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanishning mazmun-mohiyati, ahamiyati va amaliyotga tatbiq etish yo'llari yoritilgan. Innovatsion texnologiyalarning ta'lim sifatini oshirishdagi o'rni, bolalarning ijodiy va intellektual rivojlanishiga ta'siri tahlil qilingan. Shuningdek, interfaol metodlar, axborot-kommunikatsiya vositalari, o'yin texnologiyalari va integratsiyalashgan yondashuvlarning samaradorligi misollar asosida ko'rib chiqilgan.

KALIT SO'ZLAR

Innovatsion texnologiyalar, maktabgacha ta'lim, pedagogik jarayon, interfaol metodlar, ta'lim sifati, kreativlik, o'yin texnologiyasi, AKT, zamonaviy yondashuv, integratsiya.

Har bir muassasaning hayotidagi ko'plab bosqichlar muvaffaqiyatli yoki muvaffaqiyatsiz, faol yoki passiv, ilmiy jihatdan asoslangan yoki innovatsiyalarni joriy qilishning turli jihatlari bilan bog'liq. Innovatsiya darajasi, kengligi va chuqurligi, muassasaning ichki va tashqi o'zgaruvchilarini hisobga olish ko'p jihatdan innovatsiyalarning muvaffaqiyatini belgilaydi. Shu bilan birga, agar tashqi muvaffaqiyat o'zgaruvchilari ko'pincha iqtisodiy tizimning barqarorligi yoki beqarorligi yoki muayyan vaziyatni aks ettirsa, muassasalar odamlar tomonidan yaratilgan tizimlardir, ichki o'zgaruvchilar tashkilotlarning rahbarlari va xodimlari tomonidan qabul qilingan qarorlar natijasidir.

Innovatsiya ilmiy bilimning butun sohasi – uning innovatsion mavzusi va u erda katta psixologik blok mavjudligi bilan belgilanadi.

Innovatsion jarayon, odatda, muassasaning maqsadlari, tuzilishi, vazifalari, pedagogik texnologiyasi va inson resurslariga ta'sir qiladi, ichki o'zgaruvchilar bilan bir-biriga bog'liqdir va ular turli tashkilotlarda innovatsiyalarni joriy etish sohasida ishlaydigan psixologning diqqat markazida bo'ladi.

Innovatsiya – muassasa va ijtimoiy faoliyat, ishlab chiqarish va sanoatning turli sohalariga yangi joriy etish jarayoni. Bu jarayon to'g'ridan-to'g'ri ilmiy va texnologik inqilob bilan bog'liq bo'lib, faol rivojlanayotgan kompaniyalarda har bir 4-5 bolalarda sezilarli o'zgarishlarni nazarda tutadi. Innovatsiyalarga bo'lgan ehtiyojning sabablari muammoli vaziyat bilan belgilanadi, ya'ni:

- buyurtma;
- muassasa va ishlab chiqarishda sifat, mehnat samaradorligini oshirish;
- o'z-o'zini yaxshilash istagi;
- yangi sharoitlar, ish sharoitlari, foydalanish shartlari.

Innovatsiyalarni joriy etishning psixologik muammolari bilan bog'liq holda, biz N.I.Lapin, V.F.Galygin, E.T.Grebnev, A.I.Prigogine, N.A.Ilina, O.S.Sovetov, chet el olimlari K.Devis, T.Piter, R.Watermen, N.Tichi, M.Devanna, mahalliy tadqiqotchilardan R.N.Yusufbekova, N.A.Muslimov, M.X.Usmonboyeva, D.M.Sayfurov, A.B.Turayevlarning nomlarini keltiramiz.

“Innovatsiya” – sifatli o‘zgarish jarayoni, shuningdek, bu o‘zgarish natijasi-yangilikdir. Tashkilotning ijtimoiy muhandislik tizimining bir yoki bir nechta elementini o‘zgartirish, uning faoliyati samaradorligini oshirishga qaratilgan va assimilyatsiya predmeti (tashkilot xodimi, mehnat jamoasi a)zosi, umuman korxonaga) tomonidan muhim va yangi, masalan, texnologik jarayonlardagi o‘zgarishlar, xodimlar tarkibi, ish haqi, xodimlar soni va boshqalar.

Har qanday yangilik ham texnik, ham psixologik oqibatlariga olib keladi va an’anaviy ravishda innovatsiyalar tashkilot (yoki jamiyat) hayotida mutlaqo ijobiy bo‘lgan voqea sifatida qabul qilinadi. Shu bilan birga, tarixiy va sof kundalik tajriba shuni ko‘rsatadiki, bu ishdan uzoqdir. Barcha yangiliklar odamlar uchun yaxshi emas, hatto yaxshi bo‘lsa ham – ularning maqsadini ifodalaydi. Shu munosabat bilan innovatsiyalarni joriy etishda ijtimoiy-psixologik omillarning o‘ta muhim roli aniqlanmoqda. Psixologlar uchun bu innovatsiyalarning “psixologik yordami”ni ta’minlash muammosini hal qilishda ifodalanadi, bu esa eng kam yo‘qotishlar bilan innovatsiyalarning to‘siqlarini engishga imkon beradi.

O‘zbekiston sharoitida esa, innovatsiyalarni o‘rganish, uni ta’lim jarayoniga tatbiq etish ta’lim tizimini isloh qilish masalalari bilan bog‘liq ravishda tayyor axborotlarni berishga asoslangan an’anaviy uqitish turidan, talabalarni izlanishga, ma’lumotlarni o‘zlari izlab topishga o‘rgatadigan ta’lim tizimiga o‘tish yo‘lidagi xarakteristikalar bilan asoslanadi. Shunga k‘ora yangi bilimlarga ehtiyoj, yangilik innovatsiya, innovatsion jarayonlar kabi tushunchalar mohiyatini anglashga ehtiyoj kuchayadi.

Turlar bo‘yicha innovatsiyalarning tasnifi juda ko‘p. Innovatsiyalar radikal va o‘zgaruvchan bo‘lishi mumkin; oziq-ovqat, texnologik, ijtimoiy. N.A.Ilina ishida taqdim etilgan juda umumiy tasnifga ko‘ra, yangilik bo‘lishi mumkin:

- mavzu-maqсадli (yangi mahsulotlarni ishlab chiqarish va rivojlantirishga qaratilgan). Psixologik nuqtai nazardan, ular ishning murakkabligini kutish bilan eng yuqori darajada tavsiflanadi;

- texnik-texnologik (yangi ishlab chiqarish vositalari va yangi texnologiyalar);

- tashkiliy-boshqaruv (yangi tashkiliy tuzilmalar va mehnat jamoasini boshqarish usullarini ishlab chiqish va qo‘llash);

- ijtimoiy-iqtisodiy (ijtimoiy rivojlanish va korxonaga faoliyatining yangi iqtisodiy mexanizmlarini qo‘llash).

Yangiliklarning oxirgi ikki turi salbiy taxminlar va oqibatlarining eng ko‘p sonini keltirib chiqaradi va ko‘pincha muvaffaqiyatsizlikka uchraydi, buning sabablari quyidagilar bo‘lishi mumkin:

- 1) har qanday tashkilotning barqarorlikka intilishi;

- 2) bir tuzilishdagi o‘zgarishlarning boshqasiga o‘zgarishiga ta’siri;

- 3) innovatsiyalarning tashkilotning rasmiy tuzilishiga emas, balki norasmiy va natijada xodimlarning yangiliklarga nisbatan salbiy munosabati.

Moddiy-texnik yangiliklar bilan solishtirganda aniq ijtimoiy jihatdan yangiliklar farq qiladi:

- muayyan ijtimoiy munosabatlar, biznes madaniyati bilan yaqinroq aloqada bo‘lish. Bu bir xil yangilik turli mamlakatlarda va hatto mintaqalarda turli yo‘llar bilan o‘zini namoyon mumkin, deb ko‘rsatilgan;

- ijtimoiy yangiliklar katta ko‘lamlarga ega, chunki innovatsiyalarni joriy etish boshqaruv, iqtisodiy va boshqa sohalarga ham ta’sir qiladi;

- foydalanuvchilarning guruh va shaxsiy xususiyatlariga yangiliklardan foydalanishga kuchli bog'liqlik mavjud;

-ijtimoiy yangiliklarda texnik yangiliklarda bo'lgani kabi, oldindan mol-mulk juda aniq va isbotlanmagan. Ularning samaradorligini hisoblash bilan qiyinchilik mavjud;

- uning narxi ijtimoiy yangiliklar mavjudligi. Naqd xarajatlar nisbatan kichik bo'lishi mumkin, ammo bu haqiqiy arzonlikni anglatmaydi. "Stressli" fikrlar ijtimoiy yangiliklarda tez-tez uchraydi.

Har qanday turdagi innovatsiyalar, texnologiyalar odatda korxonada xodimlarining katta qismiga ta'sir qiladi. Shu munosabat bilan asosiy rol o'ynash pozitsiyalari ta'kidlanadi: muammoni hal qiluvchi, innovator, tashabbuskor, ishlab chiquvchi, ekspert, ishlab chiqaruvchi, tashkilotchi, foydalanuvchi. Ushbu rol ijro etuvchi pozitsiyalar to'plami yangiliklarning mazmuni va miqyosiga bog'liq va juda kam uchraydi. Ikki pozitsiya majburiydir: tashkilotchi va foydalanuvchi. Ba'zi pozitsiyalar bir kishiga to'g'ri kelishi mumkin. Shu bilan birga, xodimning innovatsion pozitsiyasi va funktsional o'rni bir xil bo'lmasligi mumkin. Qoida tariqasida, innovatsion jarayonning asosiy realizatori muassasa rahbari bo'lib, bu holatda uning xatti-harakati innovatsion xatti-harakatlar standartlarini aks ettiradi – birinchi va shuning uchun tadbirkor bo'lish istagi, ijodiy, iste'dodli xodimlarga harakat qilish erkinligini berish va muxlislarni qo'llab-quvvatlash. Shuning uchun, rahbarlarning innovatsion xatti-harakatlarida asosiy narsa-innovatorlarni rag'batlantirish xodimlarining rivojlanishiga olib keladi.

Yangilikni boshlash – ichki va tashqi omillarni aks ettirishi mumkin. Odatda, uchta tashqi fikr manbai mavjud: raqobatchilar, etkazib beruvchilar (materiallar va komponentlar) va iste'molchilar (masalan, yarim o'tkazgich va elektronika ishlab chiqarish sohasida yangi mahsulotlarning 67% iste'molchilar ishtirokida amalga oshiriladi). Ushbu bosqichda muassasaning innovatsiyalarga bo'lgan ehtiyoji, hatto uning muayyan turida ham aniqlanishi kerak. Bunday analitik ish, qoida tariqasida, muassasa rahbariyati tomonidan amalga oshiriladi va ko'pincha uning tashabbuskori yuqori rahbarlardan biri bo'lishi mumkin.

Innovatsion ta'lim va ta'lim texnologiyalari ta'limning ilg'or ijodiy texnologiyalari va stereotipik elementlarini birlashtirib, pedagogik faoliyat jarayonida samaradorligini isbotladi.

Maktabgacha ta'limda innovatsiyalarning paydo bo'lishining quyidagi sabablari aniqlanishi mumkin: ilmiy tadqiqotlar; ijtimoiy-madaniy muhit –maktabgacha ta'lim tashkilotlarining yangi pedagogik tizimlarga bo'lgan ehtiyoji; o'qituvchilarning ijodiy o'zgaruvchanligi; ota-onalarning bolalarni rivojlantirishda ijobiy dinamikaga erishishdagi qiziqishi.

Pedagogik texnologiya tushunchasi quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- kontseptual asos;
- ta'limning mazmuni (o'qitish maqsadlari va o'quv materiallarining mazmuni);
- texnologik qism (o'quv jarayonini tashkil etish, o'quv faoliyatining usullari va shakllari, o'qituvchining usullari va shakllari, diagnostika).

G.K.Selevko fikriga ko'ra, "har qanday pedagogik texnologiya ba'zi asosiy metodologik talablarga javob berishi kerak"¹.

Kontseptuallik ta'lim maqsadlariga erishish uchun falsafiy, psixologik, didaktik va ijtimoiy-pedagogik asoslarni o'z ichiga olgan ma'lum bir ilmiy zanjirga tayanishni o'z ichiga oladi.

¹ Селевко Г.К. Современные образовательные технологии DOC. Учебное пособие. М.: Народное образование, 1998.

Tizim mazkur tizimning barcha belgilarining mavjudligini o'z ichiga oladi: jarayonning mantiqiyligi, uning barcha qismlari o'rtasidagi munosabatlar, yaxlitlik, boshqaruvchanlik diagnostik maqsadlarni belgilash, rejalashtirish, o'quv jarayonini loyihalash, bosqichma-bosqich tashxis qo'yish, natijalarni tuzatish uchun vositalar va usullar bilan farq qilish imkonini beradi. Samaradorlik xarajatlar bo'yicha maqbullikni, muayyan ta'lim standartiga erishish kafolatini ko'rib chiqadi.

G.N.Selevko tomonidan olib borilgan pedagogik texnologiyalarni tahlil qilish asosida, maktabgacha ta'lim tizimida qo'llaniladigan quyidagi innovatsion texnologiyalarni ajratib ko'rsatish mumkin: ta'lim texnologiyalari, muammoli ta'lim texnologiyalari, o'yin texnologiyalari, kompyuter texnologiyalari, muqobil texnologiyalar.

“O'yin pedagogik texnologiyalari” tushunchasi turli pedagogik o'yinlar shaklida pedagogik jarayonni tashkil etish usullari va texnikasining juda keng guruhini o'z ichiga oladi. Umuman olganda, o'yinlardan farqli o'laroq, pedagogik o'yin muhim xususiyatga ega – ta'limning aniq maqsadi va unga mos keladigan pedagogik natijalar, oqlanishi mumkin, aniq shaklda ta'kidlangan va bilim yo'nalishi bilan tavsiflanadi.

Maktabgacha ta'lim tizimida innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanish tarbiyaviy jarayonni takomillashtirish, bolalarning mustaqil fikrlashi, ijodiy qobiliyati va shaxsiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Tarbiyachilarning zamonaviy metodlardan samarali foydalanishi ta'lim-tarbiya jarayonining sifatini oshirish, mashg'ulotlarni bolalar uchun qiziqarli va samarali qilish imkonini beradi. Shu sababli innovatsion yondashuvlarni amaliyotga keng joriy etish va pedagoglarning malakasini doimiy ravishda oshirib borish dolzarb vazifalardan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar/Используемая литература/References:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “2022–2026 yillarda maktabgacha va maktab ta'limini rivojlantirish bo'yicha davlat dasturi to'g'risida”gi PQ–81-son qarori, 2022-yil.
2. UNESCO. Transforming Early Childhood Education through Innovation. – Paris, 2021.
3. Tursunova N. A. Innovatsion pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.
4. Rasulova D. R. Zamonaviy ta'lim texnologiyalari. – Toshkent: O'zbekiston pedagogika nashriyoti, 2020.
5. Qodirova N. A. Maktabgacha ta'lim metodikasi va innovatsion yondashuvlar. – Toshkent: “Ilm-Ziyo”, 2022.
6. To'xtayeva G. M. Maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishida o'yin texnologiyalarining o'rni. – Toshkent: O'qituvchi, 2019.
7. UNESCO. Transforming Early Childhood Education through Innovation. – Paris, 2021.
8. Mavlonova R. X. Pedagogik texnologiyalar va interfaol metodlar. – Toshkent.